

ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАСЕЛЕННЯ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА УКРАЇНИ

Розглянуто суть категорії “трудоий потенціал”, його компонентну структуру, виділено основні проблеми відтворення трудового потенціалу Житомирської області та України, окреслено основні напрямки покращення використання та відтворення економічно-активного населення на рівні держави та регіону

Постановка проблеми. Сучасна демографічна криза не є суто українським феноменом, її причини зумовлені загальними тенденціями зміни способу життя та відтворення населення, притаманними розвинутих країнам, які пройшли основні фази демографічної революції у ХХ столітті.

Суто українською особливістю є те, що демографічні процеси знаходилися під значним впливом економічної кризи 90-х років, що суттєво прискорило наростання негативної демографічної динаміки.

Подолання демографічної кризи та її наслідків, забезпечення якісного відтворення демографічного і трудового потенціалу України є одним з найбільш важливих завдань українського суспільства на сучасному етапі соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Використання категорії “трудоий потенціал” у науковому обігу почалося на початку 70-х років, що зумовлюється трансформацією суспільних поглядів на місце та роль у суспільному розвитку та процесі виробництва зокрема. Дана проблематика на Заході є розробленою, вітчизняні ж дослідження лише розпочинаються, проте відбувається усвідомлення важливості застосування нових підходів до вивчення економічно-активного населення України в цілому та її окремих регіонів.

Серед українських дослідників даної тематики можна виділити С. Бандура, Д. Богиню, М. Долішнього, В. Онікієнка, С. Пирожкова, С. Писаренка, О. Хомру та інших.

Формування цілей дослідження:

– теоретичне дослідження змісту поняття “трудоий потенціал”;

– визначення проблем відтворення трудового потенціалу на рівні Житомирської області та України;

– розробка заходів по забезпеченню якісного відтворення людського потенціалу в регіонах країни.

Викладення основного матеріалу дослідження. Трудоий потенціал можна розглядати як інтегральну оцінку кількісних та якісних характеристик економічно-активного населення, як ресурсну складову, що забезпечує стратегічний розвиток країни.

Якщо трудоий потенціал розглядати через компонентну структуру, то можна виділити наступні його елементи: демографічні; фізико-психологічні; освітньо-професійні; соціально-економічні.

Стратегічною метою демографічного розвитку є поліпшення якісних характеристик населення та гармонізація відтворення людності України. При цьому зміст реального виходу з демографічної кризи полягає не стільки в подоланні депопуляції, скільки у підвищенні якості населення, збереженні та відтворенні його життєвого і трудового потенціалу.

Якщо аналізувати демографічні проблеми відтворення трудового потенціалу Житомирської області та України, то до них можна віднести наступні:

– депопуляція населення країни в цілому та окремих регіонів, що пояснюється, в першу чергу, зниженням народжуваності та високими показниками смертності. Зокрема, в Житомирській області у 2005 р. природне скорочення становило 9,0 осіб на 1000 явного населення (в Україні аналогічний показник

становив 7,6 осіб), область належить до 9 регіонів із найбільшим природним скороченням населення;

– погіршення статеві-вікової структури населення, що призводить до збільшення демо економічного навантаження населення, свідчить про низьку частку працездатного населення у його загальній чисельності. Якщо в Україні питома вага працездатного населення у 2005 р. становить 59,9 %, по в Житомирській області 56,9 %;

– регіональна диференціація за співвідношенням чоловіків та жінок, погіршення співвідношення у старших вікових групах. На початку 2006 р. на 1000 жінок по Житомирській області припадає 862 чоловіки, перевищення чисельності жінок над чоловіками починається із вікової групи 40 -44 рр., до якої належить населення працездатного віку;

– неймовірно висока вірогідність смерті для чоловіків у працездатному віці;

– висока порівняно з розвиненими країнами смертність немовлят і дітей до 5 років;

– постійний масштабний міграційний вплив молоді за кордон, що впливає як безпосередньо на чисельність та статеві-віковий склад населення;

– суттєве перевищення очікуваної тривалості життя жінок над чоловіками. Якщо для України показник перебуває в межах 11,5 років, то в Житомирській області – практично сягає 13 років, що свідчить про загальний низький життєвий рівень населення;

– різке зменшення кількості шлюбів при практично стабільній, на високому рівні частоті розлучень (у 2005 р. кількість розлучень на 1000 населення по Житомирській області становила 3,8 випадків, по Україні – 3,9). Таким чином, у суспільстві зростає орієнтація на неформальні шлюбно-сімейні відносини. Збільшується частка бездітних та одинокі родин, зростає кількість дітей, що народжуються поза шлюбом, а також матерів-одиначок, а це ще більше погіршує демографічні перспективи держави.

До економічних факторів депопуляції населення з початку 90-х можна віднести безробіття, бідність, інфляцію. Недостатніми

були державні гарантії при народженні та догляду за дітьми. Рівень доходів сімей не давав можливості збільшення чисельності дітей в них. Мова йшла про фізичне виживання.

Треба усвідомлювати, що депопуляція – цивілізаційний процес, і що схожа демографічна ситуація існує в усіх європейських країнах. Депопуляція є одним з наслідків так званого „демографічного переходу” до нового історичного типу відтворення населення, з низькою смертністю та низькою народжуваністю. Україна йшла цим шляхом досить довго, і тільки в 1970-х роках демографічний перехід був завершений.

Потрібна послідовна демографічна політика, сфокусована на вирішенні проблем молоді і сім'ї. Основним стратегічним напрямом є забезпечення для молоді доступу до освіти, гідної і адекватно оплачуваної праці, комфортного і реально доступного житла.

Тимчасово на збільшення народжуваності вплине підвищення допомоги при народженні та догляду за дитиною. Окрім цього кроку, важливо на рівні всіх суспільних інститутів забезпечити для жінок можливість гармонійного поєднання особистісної самореалізації з материнством. І головне, захищеним повинен бути такий соціальний інститут, як сім'я. Саме вона має стати основним об'єктом державної демографічної політики.

Певну позитивну роль у вирішенні проблеми нестачі трудових ресурсів може відіграти підвищення віку виходу на пенсію. Залишається сподіватись, що розвиток технологічного та освітнього прогресу сприятиме суттєвому поліпшенню умов праці та розширить можливості реалізації творчого потенціалу робітників старшого віку, і це, можливо, позбавить вказаний захід контексту непопулярності.

Проблема охорони здоров'я як невід'ємна частина національної безпеки та розробки оптимальної стратегії її забезпечення нерозривно поєднана з формами реалізації державою економічної політики. Принципово важливим є усвідомлення того, що в галузі охорони здоров'я загрозу становить не лише саме явище, а насамперед системні чинники, що його обумовлюють та призводять

до неефективності впровадження державної політики в галузі охорони здоров'я, невідповідності між визначеними пріоритетами щодо забезпечення здоров'я громадян та ходом реформування економіки країни.

До проблем відтворення фізичного та психічного здоров'я населення можна віднести:

– високу захворюваність та смертність у працездатному віці (від 25 до 50 років), особливо серед чоловіків. Основні причини смертності – захворювання системи кровообігу, нещасні випадки, отруєння та травми, новоутворення, захворювання органів дихання;

– не зважаючи на позитивну динаміку в зменшенні материнської та перинатальної смертності і смертності немовлят, їх показники залишаються значно вищими, ніж в економічно розвинених країнах світу;

– погіршення фізичного здоров'я населення (розповсюдження інфекційних та паразитарних хвороб, туберкульозу, СНІДу). Ця патологія спричиняє зниження якості життя, обумовлює високі рівні інвалідності та смертності;

– погіршення психічного здоров'я населення.

За рівнем захворюваності на інфекційні та паразитарні хвороби Житомирська область, порівняно із середньоукраїнським рівнем, має загрозову ситуацію. Якщо по Україні намічається тенденція до певного зменшення рівня захворюваності на інфекційно-паразитарні хвороби, то в Житомирській області цей рівень захворюваності є стійким.

Рівень захворюваності на активний туберкульоз не значно відрізняється по роках від середньоукраїнського рівня, проте перевищує його в середньому на 2 випадки зареєстрованих хворих з уперше в житті встановленим діагнозом на 100000 населення. В 2005 р. рівень захворюваності по Україні становив 84,4 випадку, а в Житомирській області 96,8 випадку. Захворювання поширюється не лише серед соціально небезпечних та бідних верств, а й серед заможної частини населення.

Серед країн Центральної та Східної Європи в Україні – найвищий рівень інфікованості ВІЛ/СНІД. Якщо по Україні за період 1998-2005 рр. рівень ВІЛ-інфікованих з уперше встановленим діагнозом становив 10-17 випадків на 100000 осіб і знижувався у

1999-2001 рр. (10-12 випадків), то в Житомирській області рівень захворюваності був набагато менший (у 1998 р. 3,4 випадку), проте впродовж аналізованого періоду має стійку тенденцію до збільшення і у 2005 р. становить уже 16,8 випадку (у 4,94 раза більше рівня 1998 р.). Область не належить до регіонів, що мають високий рівень захворюваності на СНІД, проте тенденція до збільшення перевищує середньоукраїнські темпи.

Перехід України до ринкових відносин, трансформації у соціально-економічній сфері супроводжувались деструктивними процесами в економіці, зокрема скороченням виробництва, зменшенням ВВП і дефіцитом бюджету, що викликало погіршення фінансування охорони здоров'я та соціальних програм.

Зміни соціально-економічної та екологічної ситуації, зниження рівня здоров'я населення визначили необхідність реформування системи охорони здоров'я України, яке спрямовано на збереження і поліпшення здоров'я всіх верств населення, підвищення якості та ефективності медико-санітарної допомоги, забезпечення соціальної справедливості і прав громадян на її одержання в умовах трансформації соціально-економічних відносин за рахунок удосконалення організації і фінансування галузі та раціонального використання ресурсів.

Для підвищення здоров'я населення від держави, органів влади всіх рівнів, громадськості України вимагається виконання комплексу завдань: прискорення економічних реформ, які мають сприяти розвитку національної економіки і підвищенню добробуту народу; забезпечення ефективної охорони навколишнього середовища, мінімізації негативного впливу наслідків Чорнобильської катастрофи; поліпшення гігієнічного виховання і навчання людей, особливо дітей та молоді, формування здорового способу життя; проведення активної демографічної політики, спрямованої на відтворення населення, підвищення народжуваності і зниження смертності, збереження і зміцнення репродуктивного

здоров'я, підтримку молодих сімей; збереження і зміцнення здоров'я всіх груп населення, зниження захворюваності та інвалідності, запобігання інфекційним хворобам; запровадження ефективної системи багатоканального фінансування охорони здоров'я, основою якого має стати загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування; підвищення рівня оплати праці медичних працівників відповідно до рівня їхньої кваліфікації, обсягів, якості та ефективності роботи; пріоритетний розвиток первинної медико-санітарної допомоги на засадах сімейної медицини, відповідну реструктуризацію та раціоналізацію спеціалізованої і стаціонарної допомоги; подальший розвиток медичної науки, опрацювання та впровадження нових ефективних медичних технологій у практику охорони здоров'я; інтенсивний розвиток вітчизняної фармацевтичної та медико-інструментальної промисловості, поліпшення медикаментозного і матеріально-технічного забезпечення закладів охорони здоров'я і населення.

Освітньо-професійними проблемами відтворення трудового потенціалу регіону та України є наступні: низька доступність вищої освіти населенню сільської місцевості та бідним верствам населення; зниження престижності вищої освіти, оскільки її отримання не гарантує належного працевлаштування у майбутньому; неправильно орієнтована професійна підготовка (велика питома вага випускників з економічною та юридичною освітою, недостатність технічних спеціалістів та спеціалістів з робітничих професій); руйнування системи професійно-технічної освіти; неналежна співпраця науки та виробництва, що пояснює невисокий відсоток впровадження інновацій; погане матеріально-технічне забезпечення загальноосвітніх закладів, відсутність належної кількості закладів позашкільної освіти, що знижує якість надання освітніх послуг та всебічний розвиток дитини; низький рівень фінансування освітніх закладів в цілому.

Соціально-економічні проблеми пов'язані переважно із ринком праці та сферою зайнятості, умовами життя та відпочинку. До них належать висока питома вага зайнятих у сільському та лісовому господарстві (хоча галузева структура зайнятості поступово покращується); диференціація рівнів зайнятості та безробіття за регіонами регіональна та міждержавна міграція робочої сили; низькі стандарти оплати праці; фактична невизначеність положення людини за статусом зайнятості і незайнятості, коли величезна кількість зайнятих є, по суті, безробітними, а безробітні є зайнятими, але не реєструються як такі; формування ринку праці значною мірою стихійне, найбільш яскравим прикладом чого служить бурхливий розвиток незареєстрованої або тіншової зайнятості населення; незареєстрована зайнятість як основна стратегія виживання для більшості населення. Низький рівень оплати офіційної праці призводить до поширення неформальної, тіншової та кримінальної зайнятості населення.

Іншими проблемами є поширення бідності та диференціації населення за доходами; безпритульність, жебрацтво, бездоглядність дітей; сформувався великий прошарок маргіналів, який складається з людей різного освітнього та професійного рівня; житлові проблеми (поганий якісний склад житлового фонду та проблеми нового будівництва, доступності житла переважній більшості населення); поганий розвиток інфраструктури, особливо в сільській місцевості. На регіональному рівні актуальними є такі питання: відсутність механізму вирішення соціальних конфліктів; соціальна та підприємницька пасивність населення, психологічна неготовність владних та керівних структур до сприйняття змін, зумовлених трансформаційним періодом.

Економічна криза в Україні спричинила втрату стимулів до продуктивної праці, погіршення відтворення трудового потенціалу, і, передусім, його демографічної основи. Найбільш актуальними напрямками активної політики відтворення трудового потенціалу є наступні: вплив на демографічну

ситуацію (підвищення народжуваності та зниження смертності, збільшення тривалості життя), забезпечення належного рівня охорони здоров'я, створення необхідних умов праці, житлових умов та відпочинку, формування політики зайнятості, міграції робочої сили, створення робочих місць та обмеження безробіття, реформування оплати праці, подолання зростаючої невинуватеної диференціації оплати праці, соціальний захист працюючих та їх соціальне забезпечення.

Метою державної політики розвитку трудового потенціалу має стати створення правових, економічних, соціальних і організаційних засад його збереження та відтворення, спрямованих на:

- створення умов для повноцінного відтворення робочої сили;

- забезпечення всім громадянам можливостей отримання повної загальної середньої освіти, професійної орієнтації, підготовки та перепідготовки відповідно до суспільних потреб;

- створення економічних і соціальних передумов та забезпечення правових гарантій для трудової і ділової активності громадян та розвитку підприємництва;

- забезпечення ефективного використання трудового потенціалу;

- запобігання масовому безробіттю, відтоку висококваліфікованих спеціалістів із сфери суспільно-корисної діяльності, забезпечення зростання рівня зайнятості;

- реформування системи оплати праці, підвищення реального рівня заробітної плати;

- підвищення рівня охорони праці, зниження ризику втрати здоров'я і життя працюючих на виробництві;

- забезпечення зростання доходів населення, соціального захисту працюючих, реформування системи соціального страхування;

- створення умов для безпечної життєдіяльності, поліпшення стану здоров'я, повноцінного відпочинку населення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Необхідною передумовою розвитку трудового потенціалу є подолання

існуючих у суспільстві тенденцій до його втрати, особливо інтелектуального потенціалу. Лише комплекс заходів дозволять забезпечити належне якісне відтворення трудового потенціалу населення як на рівні країни в цілому, так і її окремих регіонів.

Планується детальніше дослідити питання впливу економічних факторів на відтворення трудового потенціалу України та Житомирської області, виявити резерви на державному та регіональному рівні по вирішенню нагальних проблем.

Список використаної літератури:

1. Житомирщина 2004. Статистичний щорічник. Житомир: Держкомстат України, Житомирське обласне управління статистики, 2005. – 422 с.

2. Житомирщина 2005 у цифрах: короткий статистичний щорічник. Житомир: Держкомстат України, Головне управління статистики у Житомирській області, 2006. – 156 с.

3. Україна у цифрах у 2004 році: короткий статистичний довідник / Державний комітет статистики України; за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2005. – 263 с.

4. Україна у цифрах у 2005 році: короткий статистичний довідник / Державний комітет статистики України; за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2006. – 248 с.

РЄВНІВЦЕВА Ольга Василівна – доцент кафедри менеджменту Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

- дослідження рівня та якості життя населення;

- соціальне виключення;

- проблеми відтворення трудового потенціалу;

- управління конкурентоспроможністю